

Konservatoryum Conservatorium

Başvuru | Submitted 05.01.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 25.03.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 25.03.2025
Kabul | Accepted 07.04.2025
Online Yayın | Published Online 08.04.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Mehmed Zâti Bey'in "Borizan ve Tranpete Muallimi" Adlı Eserinin İncelenmesi

The Analysis of Mehmed Zâti Bey's Work Entitled "Borizan ve Tranpete Muallimi"

Gökhan Yalçın¹

¹ Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye

Öz

Mehmed Zâti [Arca] dokuz yaşında iken Mabeyn Muzıkası'na girmiş ve bu vesile ile de ilk mûsikî eğitimine başlamıştır. Küçük yaşlarda başladığı müzik serüveni 1951 yılına, vefatına kadar durmaksızın devam etmiştir. Zati Bey'in onlarca bestesinin, çok seslendirdiği eserlerin yanı sıra birçok kitap hazırlamıştır. Bu kitaplardan bir kısmını yayınladığı bilinmekte ise de bir kısmını ise yayınlamadığı tespit edilmiştir. Kütüphane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi adlı eseri bunlardan birisidir. Bu çalışmanın amacı da Mehmed Zati Bey'in Kütüphane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi adlı kitabının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla çalışmada literatür taraması, doküman analizi gibi nitel bir sürecin izlendiği nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nazari bilgilerin ve uygulamalı örneklerin bir arada verildiği Kütüphane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi adlı kitap boru (borazan) ve trampet çalgılarının öğretilmesine yönelik hazırlanmış olup bu yönüyle bir metottan çok, boru ve trampet eğitimcisi için hazırlanmış bir el kitabı niteliğindedir. Kütüphane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi, Zati Bey'in yazarlık yönünün yanı sıra eğitimcilik yönünü de ortaya koyan, eğitimcilik anlayışında ne kadar öngörülü ve özenli olduğuna dair önemli işaretler taşıyan bir eserdir. Tüm bu yönleri ile bu eserin sadece boru ve trampet öğrenci ve eğitimcileri için değil, tüm eğitimciler için örnek bir çalışma niteliğinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Abstract

Mehmed Zâti [Arca], when he was nine years old, joined Mabeyn Muzıka and thus started his first musical education. His musical adventure, which he started at a young age, continued uninterruptedly until his death in 1951. It has been seen that Zati Bey wrote many books, as well as dozens of his compositions and works that he performed a lot. It has determined that he published some of these books, but could not publish some. His work titled Kütüphane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi is one of them. The purpose of this study has determined to be the examination of Mehmed Zati Bey's this book. For this purpose in this study, qualitative research method in which a qualitative process such as literature review and document analysis followed, was used. This book, in which theoretical information and practical examples have given together, has been prepared for teaching pipe (trumpet) and snare drum instruments and, in this respect, it is more like a handbook prepared for pipe and snare drum educators than a method. The book is a work that reveals Zati Bey's teaching side as well as his writing side and carries significant signs of how foresight and attentive he is in his understanding of education. With all these aspects, it can easily said that this work is an exemplary work not only for pipe and snare drum students and educators but also for all educators.

Anahtar Kelimeler Borazan • Tranpet • Zati Arca

Keywords Pipe • Snare Drum • Zati Arca

“ Atf | Citation: Yalçın, G. (2025). The analysis of Mehmed Zâti Bey's work entitled "Borizan ve Tranpete Muallimi". *Konservatoryum-Conservatorium*, 12(1), 14-28. <https://doi.org/10.26650/CONS2025-1614008>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Yalçın, G.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Gökhan Yalçın gyalcin@harran.edu.tr

Extended Summary

Mehmed Zâti [Arca] was born in Istanbul in 1864. When he was nine years old, he joined Mabeyn Muzıka and thus started his first musical education. He was promoted to the rank of corporal in 1882, to the rank of sergeant in 1884, to the rank of major in 1895, and from the major to the rank of district governor in 1898, "based on his merit and competency". He was the commander of Mûzikâ-yı Hümâyûn between 1916 and 1924. His musical adventure, which he started at a young age, continued uninterruptedly until his death in 1951.

During his student years, he took piano lessons from Aranda Paşa (Fernando de Aranda), harmony from Guatelli Paşa (Callisto Guatelli) and Turkish music from Hacı Arif Bey. He was the clarinet teacher of Veli (Kanık) Bey and gave Western Music and Western notation lessons to Muallim İsmail Hakkı Bey. He took the surname Arca after the Surname Law adopted in 1934. Zâti Bey's musical adventure, which started with his Mabeyn Muzıka training at nine, continued uninterruptedly until his death in 1951. It has seen that Zati Bey wrote many books, as well as dozens of his compositions and works that he performed a lot. It has determined that he published some of these books, being in the first place his work titled *Kütüphanesi-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki ve Kütüphanesi-i Musikiden Talim-i Kıraat-ı Musiki*, but could not publish some. His work titled *Kütüphanesi-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* is one of them. It has understood that Mehmed Zati Bey's book, completed in 1315 Hijri/1897 Gregorian, was ready for printing but has not been published and hence has not been known about his book for a long time. Although the book name has mentioned in library records and a few studies, there is not enough information about the book. The purpose of this study has determined to be the examination of Mehmed Zati Bey's book titled *Kütüphanesi-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi*.

His work titled *Kütüphanesi-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* consists of an introduction, 3 (three) chapters, a total of 14 (fourteen) items and 34 (thirty-four) lessons.

Introduction section: the introduction section consists of two leaves. In the introduction part of the book, Zati Bey starts with prayers and praise to the sultan, and then emphasizes the importance of notes in music education. It also gives some information about the book.

First chapter: In the first chapter, lessons and examples are given on the subjects of "shapes of notes and the application of notes to sounds (equalization)", "values of notes, names of values, places, applications to each other", "shapes of rests, values, names of values and their applications to each other", "rhythm, numbers of the rhythms, measure, application of values to rhythms and beats" and "dots".

Second chapter: In the second chapter, lessons and examples are given on the subjects of "repetition signs", "Nokta-i Temdîd", "Nokta-i Tevkif", that is, "Extension Point [Fermata] and "Stop Point" in short, "Stop", "Staccato" and "Ties", "Nuances", "triplets" and "sixuplets".

Third chapter: In the third chapter, lessons and examples are given on the subjects of "rhythms with three divisions in each beat", "grace note", "ihtisar [abbreviation]", "playing melody through rings".

In addition to theoretical knowledge, the book gives brief information about the posture of the chin, the position of the lips, and the condition of the cheeks under the title of "Boruzenin Vaziyeti" and also including the words "whole breath" without losing breath and the syllable "tü" and the sound "kaba sol", long, irregular and knowledge about the application is also given, such as the fact that it has blown very strongly.

Zati Bey completed his book with two (2) examples of meşk and twelve (12) examples of "Pieces played in front of the battalion" and a note of "Zati Kulları" right after the note "İntihâ/End" on the last page.

The book titled *Kütüphanesi-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi*, in which theoretical information and practical examples have given together, has been prepared for teaching pipe (trumpet) and snare drum instruments and, in this respect, it is more like a handbook prepared for pipe and snare drum educators than a method. Although he gave little theoretical information, Zati Bey also included important information under the headings of "tenbih", "ihtar" or "hatırlatma", as in his published books. In the applied sections, shapes and notes have used, and theoretical information has supported with sample works. Zati Bey, also gave information about where students might make mistakes or what they should do to learn better. The book titled *Kütüphanesi-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi*

is a work that reveals Zati Bey's teaching side as well as his writing side and carries significant signs of how foresight and attentive he is in his understanding of education. With all these aspects, it can easily said that this work is an exemplary work not only for pipe and snare drum students and educators but also for all educators.

Mehmed Zâti Bey'in "Borizan ve Tranpete Muallimi" Adlı Eserinin İncelenmesi

Mûzikâ-yı Hümâyûn denilince Donizetti Paşa (Giuseppe Donizetti, 1788/Bergamo-1856/İstanbul), Donizetti Paşa denilince de iyi bir müzik eğitimcisi akla gelmektedir. Bilindiği gibi müzik eğitimciliği büyük bir bilgi birikimi, deneyim, çalışma, fedakârlık, sabır, gayret, iyi bir program gibi birçok açılardan iyi bir donanım gerektirir. Donizetti Paşa'nın tüm bu özelliklere sahip bir müzik eğitimcisi olarak, getirildiği Mûzikâ-yı Hümâyûn görevinde bu özelliklerini başından sonuna kadar kullandığı, sonucunda çok iyi öğrenciler yetiştirdiği ve yetişmesine zemin hazırladığı görülür. Bu öğrencilerden birisinin de Mehmed Zati [Arca] Bey olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira Mûzikâ-yı Hümâyûn'da Donizetti Paşa ile başlayan Guatelli Paşa, Aranda Paşa, Mustafa Saffet Bey ile devam eden nitelikli müzik eğitimi Zâti Bey ile hız kesmeden devam etmiştir. Üstelik Zati Bey hem Osmanlı döneminin son yıllarında hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında hem mesleki, özengen hem de genel müzik eğitime yönelik vermiş olduğu derslerle, yetiştirmiş olduğu öğrencilerle bestelemiş olduğu marşlar ve hazırlamış olduğu kitaplarla¹ büyük katkılarda bulunan yegâne isimlerden birisidir.

Mehmed Zâti [Arca]

Mehmed Zâti 1280 [1864] yılında İstanbul'un Beyazıd, Saraç İshak Mahallesinde doğmuştur. Babası Sırmakeş Hüsnu Efendi'dir. 1873 yılında [1289], Zâti Bey dokuz yaşında iken Mabeyn Muzikası'na girmiş ve bu vesile ile de ilk musiki eğitimine başlamıştır (Bedîi, 1927, s. 234). Zâti Bey 1882'de onbaşı, 1884'te çavuş, 1895'te Kolağalıktan Binbaşı, 1898'de ise Binbaşılıktan "liyakat ve ehliyetine binaen" kaymakam rütbesine terfi etmiştir (Alimdar, 2016, s. 109). 1916 ilâ 1924 yılları arasında Mûzikâ-yı Hümâyûn kumandanı olmuştur.

Öğrencilik yıllarında Aranda Paşa'dan (Fernando de Aranda) piyano, Guatelli Paşa'dan (Callisto Guatelli) armoni ve Hacı Arif Bey'den Türk mûsikîsi dersleri almıştır (Öztuna, 2006, s. 70). Veli (Kanık) Bey'in klarnet hocalığını yapmış, Muallim İsmail Hakkı Bey'e Batı Mûsikîsi ve Batı notası dersleri vermiştir. 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu'ndan sonra Arca soyadını almıştır. Zâti Bey'in dokuz yaşında Mabeyn Muzika'sı eğitimi ile başlayan müzik serüveni 1951 yılına, vefatına kadar durmaksızın devam etmiştir. Zati Bey'in onlarca bestesinin, çok seslendirdiği eserlerin yanı sıra birçok kitap hazırladığı görülür. Bu kitaplardan *Kütüphane-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki* ve *Kütüphane-i Musikiden Talim-i Kıraat-ı Musiki* adlı eseri başta olmak üzere bir kısmını yayınlamıştır. Bir kısmını ise yayınlamadığı tespit edilmiştir. *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* adlı eseri bunlardan birisidir. Mehmed Zati Bey tarafından hicri 1315/Miladi 1897 yılında tamamlanan kitabının basıma hazır olduğu fakat basılmadığı, bu nedenle de kitabından uzun bir süre haberdar olunamadığı anlaşılmaktadır. Kütüphane kayıtlarına dair bilgilerde ve birkaç çalışmada kitap ismi zikredilmişse de kitap hakkında yeterince malumat yoktur. Bu çalışmanın amacı da Mehmed Zati [Arca] Bey'in *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* adlı kitabının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için çalışmada; literatür taraması, doküman analizi gibi nitel bir süreç izlenmesi gerektiğinden nitel araştırma yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39) tercih edilmiştir.

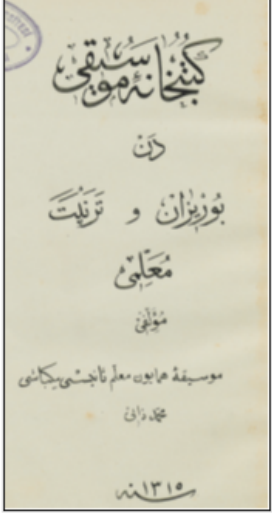
¹Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için: Dilber, 2023, s. 109; Yalçın, 2024, s. 221-226.

Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi (1315/1897)

Resim 1

Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi

	Kütübhane-i Musiki den Borizan ve Tranpete Muallimi Müellifi Musika-i Hümayun Muallim-i Sanisi Binbaşı Mehmed Zâti Sene/1315
---	---

Kaynak: Zâti, 1897

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde "T 4539" numara ile kayıtlı olan *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* adlı kitabın kapak sayfasında (Resim 1; Ek 1) Mehemmed² Zâti Bey'in Musika-i Humâyun³'da Muallim-i Sani ve Binbaşı olduğu, kitabını hicri 1315/Miladi 1897 yılında tamamlandığı görülmektedir.

Mukaddime Bölümü

Başlığı bulunmayan mukaddime bölümü iki varaktır (2b-3a). Zati Bey kitabının mukaddime bölümünde dua ve padişaha övgü ile başlamakta, ardından mûsikî eğitiminde notanın önemini vurgulamakta ve nota öğrenilmediği takdirde zorluklar ile karşılaşılacağını, bir anlamda da hazırlamış olduğu kitabın önemini ifade etmektedir:

Mûsikîyi layıkıyla ve suhuletle tahsil itmek ancak nota sayesinde mümkündür. Nota bilinildiği takdirde bir havayı çalmak da ve bir hava eda itmek de hiçbir müşkülata tesadüf olunmaz. Efrad-ı şahane borizanları meyanında notaya vakıf olanlar var ise de bunların mikdarı derece-i kifayede bulunmadığından borizanlar hava ve emr ü kumanda işaretlerini muallimlerinden tahsil etmekte ve acemide tedris eylemektedirler (Zati, 1897, vr. 2b).

Zati Bey kitabında borazan [boru] ve tranpet için ortak bilgileri, konuları ayırmaksızın anlatmasına rağmen mukaddime bölümünde bazı özel durumlarına da ayrıca yer verdiğini belirtmektedir. Bölümlerde hangi derslerin "Tranpetçilere" ve hangi derslerin "borizenlere" ait olduğu "b/ب" ve "t/ت" harfi ile gösterildiği hatırlatıcı bilgisi verilir. Kitapta yeterince nota ve nazari bilgilere yer verilmediğini, daha fazla bilgiye ulaşmak isteyenler için Zati Bey, yayınlamış olduğu "Kütüphane-i Musiki'den Nazariyat-ı Musiki" kitabını tavsiye etmektedir (Zati, 1897, vr. 3a). Zati Bey'in "Kütüphane-i Musiki'den Nazariyat-ı Musiki" adlı kitabının 1897 yılında yayınlandığı bilinmektedir. Ayrıca kitabın yazılma tarihi dikkate alındığında mezkûr kitabı Tophane-

²Kitap kapağında "m" (mim) harfi üzerinde şedde konulmuştur. Bu nedenle "Mehammed" olarak yeni harflere çevrilmiştir. Çalışma içerisinde ise Mehmed yazımı tercih edilmiştir.

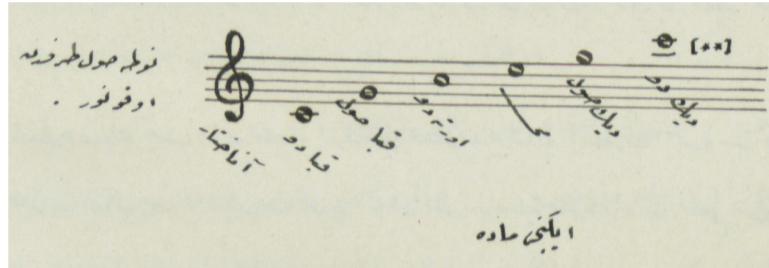
³Kitap kapağında "sin" harfi ile "Musika-i Hümayun" yazılmıştır. Fakat çalışma içerisinde ise "Mûzikâ-yı Hümayun" yazımı tercih edilmiştir.

İ Amire Muzikası'nı ve Askeri Dikimhane Muzikası'nı çalıştırdığı (Alimdar, 2016, s. 83) yıllarda hazırladığı anlaşılmaktadır.

Fasıl, Madde ve Dersler

Birinci Fasıll. Birinci fasılın birinci maddesi “notanın şekilleri ve notaların sadalara tatbikleri (denkleştirme)” beyanındadır. Bu madde kapsamında birinci fıkrada sol anahtarı, nota şekillerinden birlik ve dörtlülük notalar verilmekte ve “b/ب” harfi gösterilerek boru çalgısı ile ilgili derslere geçilmektedir. Zati Bey boru seslerinin altı adet olduğu ve bu seslerin ise kaba do, kaba sol, orta do, mi, dik sol ve dik do (“bu dik do sesi boruda varsa da hiç kullanılmaz gibidir” notu düşülmüştür) olduğu bilgisini vermiştir. **Resim 2’de** boru seslerinin “hutut” yani çizgiler [porte] üzerindeki yerleri gösterilmiştir (Zati, 1897, vr. 3b).

Resim 2
Boru Sesleri

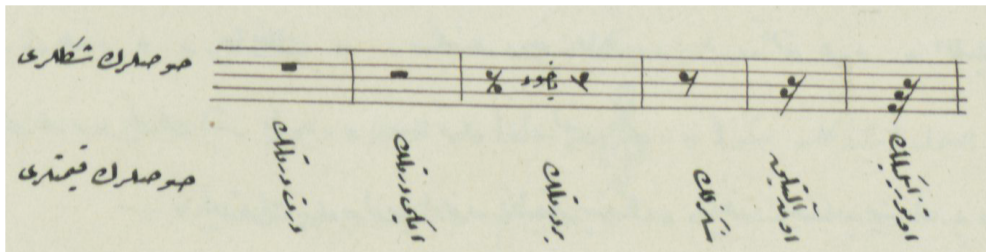
Kaynak: Zati, 1897, vr. 3b

Birinci fasılın ikinci maddesi “notaların kıymetleri, kıymetlerinin isimleri, yerleri, birbirlerine tatbikleri” beyanındadır. Yedi isim ve yedi kıymetten ibaret olduğu belirtilen notaların sırasıyla (dört dörtlük, iki dörtlük, bir dörtlük, sekizlik, on altılık, otuz ikilik ve altmış dörtlük)⁴ isim ve şekilleri verilmiştir.

Üçüncü dersin konusu ise notaların kıymetleri üzerinedir. Zati Bey nota kıymetlerini bir adet dört dörtlük notanın kaç adet iki dörtlük, kaç adet bir dörtlük vs. olduğunu anlatmakta ve daha iyi anlaşılması için nota kıymetlerini para değerleri ile örneklendirmektedir: “...mesela: bir mecdiyeye iki adet “ikişer çaryeklik”, dört adet “bir çaryek”, sekiz adet “yüzlük”, on altı adet ellilik”, otuz iki adet “yirmi beşer para” havi olduğu gibi...” (Zati, 1897, vr. 4a)

Üçüncü madde konusu “eslerin şekilleri, kıymetleri, kıymetlerinin isimleri ve birbirleriyle tatbikleri” beyanındadır. Dördüncü ve beşinci ders kapsamında altı adet “es/sus” işaretleri anlatılmış, şekilleri ve birbirleri ile tatbikleri “hesap cetveli” ismi ile resmedilmiştir (Resim 3).

Resim 3
Susların şekilleri ve kıymetleri

Kaynak: Zati, 1897, vr. 4b

⁴Günümüz nazariyat kitaplarında birlik, ikilik, dörtlük, sekizlik, on altılık, otuz ikilik ve altmış dörtlük nota olarak isimlendirilmektedir (Darbaz, 1973, 17).

Beşinci dersin ardından Zati Bey anlatılan bilgilerin daha iyi anlaşılması için "Şakirdana Tembihler" vermiştir. Örneğin bu ders kapsamında Zati Bey, nota ya da susların kıymetlerinin tatbikatında şakirdanın iyi ezberlemesi gerektiğini tembihlemektedir.

Dördüncü madde ise "usul", "usullerin rakamları", "ölçü", "kıymetlerin usullere ve darblara" tatbikatı beyanındadır. Dördüncü madde, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu ders kapsamında usullerin çeşitleri (iki darblı, üç darblı ve dört darblı), mezkûr darpların şekilleri, rakamları, ölçü, kıymetlerin usullere ve darplara tatbikatı ve ardından da "Talimler" verilmiştir. Usuller bölümünün "talim" kısmında ise Zati Bey usul konusuna nasıl çalışılması gerektiğini anlatmaktadır. Zati Bey'e göre "şakirdan bu üç nevi usulleri elleriyle güzelce vurmaya alışmalıdır" (Zati, 1897, vr. 5a-5b). Zati Bey dokuzuncu dersin on sekizinci fıkrasında "ت/ت" harfi ile göstererek "tranpet" için usul konusunda bilgiler aktarmıştır:

Tranpetin başka sadası olmadığından notası da aynı çizgi veyahut aynı beyazda yazmak lazımdır. En iyisi üçüncü beyazda yazılmalıdır. Tranpetin sadası yok ise de o da aynı boru gibi lazım olan notayı hem uzatır

hem de kısa yapar. Tranpetin bir ses uzatmak lazım gelir ise o notanın bacağına şöylece iki veyahut üç çizgi çizmek ister. İşte notanın bacağındaki bu çizgiyi gören tranpeteci o notayı kıymeti kadar uzatacaktır. Tranpetecinin notayı uzatmasına "saçma" denir (Zati, 1897, vr. 5b-6a).

Tranpet için usullerin nasıl gösterildiği ve notaların nasıl yazıldığı konusunun anlatılmasının ardından Zati Bey konuya ilişkin "talim" vermiştir:

Saçmaya çalışacak asker elindeki çomakları gayet gevşek tutmalı ve gayet ağır ağır olarak evvela sağ elindeki çomağı bir, iki diyerekden iki defa ırmalı. Sonra bir, iki diyerekden iki defa da sol elindeki çomağı ırmalı. Yine iki defa sağ elindeki çomağı ırmalı. Yine iki defa sol elindeki çomağı ırmalı. Hasılı bu yolda çomakları biri biri ardına hem ırmalı hem de git gide hareketi çabuklaştırmalı. Hareketi çabuklaştırdıkça çomakları daha gevşek tutmaya çalışmalı ki çomağı bir defa vurunca ikinci defasını çomak kendisi sıçrayub kendi kendine ırmalı. İşte böylece çomakları biri biri ardına urarakdan saçmaya çalışmalı. Bu yoldaki talimin ismine de tranpeteciler beyninde "ta ta ma ma" tabir olunmuştur. Dimek ki sağ ele mahsus olan hareket "ta ta", sol ele mahsus olan harekete de "ma ma" denir (Zati, 1897, vr. 6a).

Zati Bey 20. Fıkarda "Boruzenin Vaziyeti" konusunda bilgiler vermektedir. Kitabın bu bölümünde boruyu üflemeye başlamadan önce çenenin duruşu, dudağın vaziyeti, yanakların durumu hakkında kısa bilgiler verilmekle birlikte, nefes kaçırmadan "tekmil nefesi" ve "tü" hecesi ile "kaba sol" sesinde, uzun uzun, usulsüz ve çok kuvvetli üflenmesi gerektiği gibi detaylı bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca borucunun sol sesine, tranpetçinin saçmasına iyice çalışması tembihlenmektedir (Zati, 1897, vr. 6a-6b). Aynı maddenin onuncu dersinde ise örnek notalar üzerinden uygulamalı çalışmalara geçilmiştir (Resim 4): "Aşağıdaki misal iki ölçüden ibarettir... bu iki ölçüyü çalub bitirinceye kadar ya dört defa durduğu yerde ayağını vurmali ya da dört adım yürümeli..."

Resim 4

Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 1

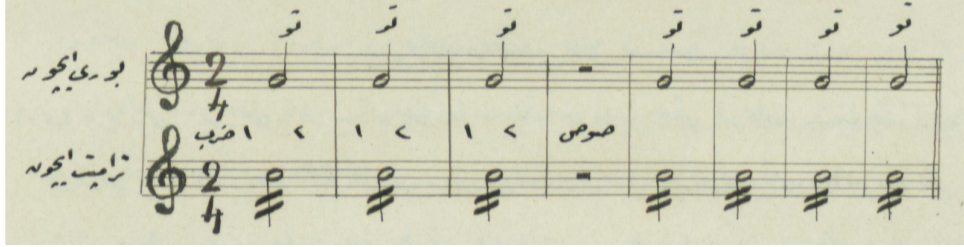

Kaynak: Zati, 1897, vr. 6b

On birinci derste de kitabın ikinci örneğine yer verilmiştir. Bu örnek çalışma da boru ve tranpetin birlikte icrasına göre hazırlanmıştır.

Resim 5

Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 2

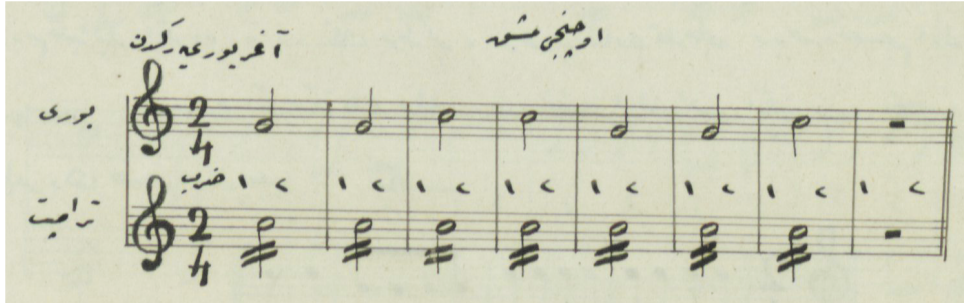
Kaynak: Zati, 1897, vr. 6b

Resim 5'te boru için "darplar" ve üfleme hecesi (tü), tranpet için "saçma" konularına ilişkin örnek çalışma notası verildiği görülmektedir. Bu örnek ile ilgili olarak da Zati Bey şu tembihleri vermektedir: "borucunun her notanın nihayetinde pek çabuk olmak şartıyla nefes alıp diğer notaya tam zamanında başlamalı. Tranpetçiler de aynı borucuların nefes alması gibi öbür notaya yeniden başlamalıdır" (Zati, 1897, vr. 7a).

On ikinci ders ise (22. Fıkra) boruzenlere yönelik olarak hem bir dörtlük notanın usule taksim edilmesi hem de sol'den sonra gelen orta do sadasının öğretilmesine ilişkin hazırlanmıştır. Dolayısıyla 23. Fıkra'yı Zati Bey boruzenlere yönelik hazırlamıştır. Bu bölümde boruda orta do sesinin nasıl üretileceği öğretilmektedir. Zati Bey ilk seslerine göre borunun bandodaki yerlerine de dikkat çekmektedir. Örneğin kaba sol "birinci bölüm" borusunun, orta do ise "Karavana" borusunun ilk sesidir. Bu derse ilişkin olarak da Zati Bey, boruzenin iyiden iyiye orta do sesini çıkardıktan sonra Resim 6 ve Resim 7'de verilen derslere⁵ başlaması gerektiği tembihinde bulunmaktadır. Bu uygulama örneklerinde dikkat çeken bir bilgi de notaların temposunu anlatmak için kullandığı "ağır yürüyerekten", "ağır adım ile" gibi kullandığı tabirlerdir. Ağır tempoda icra edilmesi gerektiği bilgisinin yanı sıra çalışma aşamasında olması gereken tempoyu da göstermektedir.

Resim 6

Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 3

Kaynak: Zati, 1897, vr. 7a

⁵Zati Bey bu derslere ilişkin olarak 4 (dört) örnek vermiştir. Çalışmamızda iki örneği paylaşıyoruz.

Resim 7**Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 4****Kaynak:** Zati, 1897, vr. 7a

Zati Bey iki dördlük nota, bir dördlük nota ya da susların kıymetlerinin darplar ile olan münasebetlerine ilişkin örnek nota ve uygulamalar vermiş ve ardından sekizlik notaları ya da susların kıymetlerinin darplar ile olan münasebetlerini on dördüncü ders kapsamında anlatmaktadır. Bu dersin örneklerini de tranpetçiler için vermiştir. Zati Bey sekizlik notalar konusunda, tranpetçilerin sekizlik notaları çalar iken her notaya ayrı ayrı olarak notaların süresine uygun olarak iki çomağı vurması, bir ölçü içinde bulunan dört nota için iki çomağı birlikte ve dört defa vurması gerektiği gibi uygulamaya dönük bilgiler vermektedir (Zati 1897, vr. 7b-8a). Zati Bey ayrıca borucular için de bu konu kapsamında bazı tembihlerde bulunmakta ve konuya ilişkin dört örnek uygulama vermektedir (Resim 8): “iki darba müsavi olan dört aded sekizlik notaların veyahut bir darba müsavi olan iki sekizlik notaların biri birinden uzunlukça veyahut kısalıkça hiçbir farkları olmayacaktır (Zati, 1897, vr. 8a).

Resim 8**Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 5****Kaynak:** Zati, 1897, vr. 8a-8b

On beşinci derste ise on altılık notalar ele alınmakta, on altılık notalar ile ikili çalışma örneklerine yer verilmektedir (Zati 1897, vr. 8b-9a). Ayrıca borucular için on altılık notaların nasıl çalışılması gerektiği “tembih” başlığı altında anlatılmış, “namaz borusunun” ilk sesi olan “kaba do” sesi ile yanaklar şişirilmeden, dudaklar gevşetilerek çalışılması gerektiği tembihlenmiştir.

On altıncı derste Zati Bey “üç darptan ibaret olan ikinci nevi usul” konusuna geçmeden önce boru ile tranpet arasında uygulama açısından farklı olan bir duruma açıklık getirmektedir. Zati Bey’e göre bir asker

borucu için ikinci ve üçüncü nevi usulleri bilmesinin hiç lüzumu yoktur, çünkü askerin çalacağı havalardan pek çoğu iki dörtlük usulden ibarettir. Bu duruma rağmen Zati Bey, kumandan boruları için çok başka nevi usuller de gerekli olacağından kitabında diğer usullere de zorunlu olarak yer verdiğini belirtmiştir (Zati, 1897, vr. 9b).

Zati Bey on altıncı ders kapsamında iki darplı usul ile üç darplı usuller arasında fark olduğuna, fakat tranpetçiler ve borucular için gerekli olmadığına ve neler yapılması gerektiğine değinmektedir:

İki darplı usul ile üç darplı usulün beynindeki fark pek çoktur. Fakat bu farkın bir tranpetçi veyahut bir borucu için anlatmağa hiç lüzumu yoktur. Bir borucuya veyahut bir tranpetçiye lüzum olan, bu nevi usuller ile yazılan bir notayı doğruca çalmaktır. Üç dörtlük usul üç darpdan ibarettir. Bu usulde iki dörtlük usul gibi adım uydurmak lazım gelir ise bu usuldeki bir hava çalınır iken yürümek kabul olamaz. Fakat asker durduğu yerde bu usuldeki bir havayı da adım ile çalabilir. Hem de pek kolay olur. İki dörtlük usulünde birinci darbına sol adım, ikinci darbına sağ adım atıldığı gibi üç dörtlük usulde birinci darbına sol ikinci darbına yine sol adım atıp yalnız üçüncü darbına sağ adım atmalıdır. Demek ki üç dörtlük usulü adım ile çalmak lazım gelir ise iki defa sol adımını bir defa da sağ adımını atmak lazım gelir (Zati, 1897, vr. 9b-10a).

On altıncı derste ayrıca boruda "dik sol" sesine geçilmiş ve borucular için "dik sol" sesinin de çıkarılmaya çalışılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sesin "yere yat borusunun ilk sesi" olan dik sol sesinin üretilmesi için dudakların sıkılması gerektiği tembihlenmektedir. Ayrıca bu bölümde ilk defa Zati Bey bir "ihtar" başlığı ile uyarıda bulunmaktadır. Zati Bey'e göre genellikle tranpetçilerin notaları borucuların notalarından farklı yazılmaktadır, bu nedenle herkesin kendi partiyonunu çalmaya gayret etmesi gerekir. Zati Bey'in bu dikkat çeken ihtarını deneyimlerine dayanarak yazdığı anlaşılmaktadır (Zati, 1897, vr. 9b-10a).

On yedinci ders "dört darptan ibaret olan üçüncü nevi usul" hakkındadır. Zati Bey iki darplı usul ile dört darplı usul arasında çok küçük farklar olduğunu, iki dörtlük usuldeki bir havanın iki ölçüsünü dört dörtlük usuldeki bir havanın ilk ölçüsü yerine sayıldığında dört dörtlük bir havanın çalınmasının kolaylaşacağı gibi ip uçları vermektedir. Zati Bey'e göre bu usulde çalışma alırken asker durduğu yerde dört dörtlük bir hava çalar iken isterse yalnız bir ayağını dört defa vurabilir, fakat durduğu yerde yürüyormuş gibi dört adım atar ise daha kolay olacaktır (Zati, 1897, vr. 10b).

On sekizinci ders muhtelif kıymetler ile meşklere öğrenmek konusundadır. "Bir darba müsavi olan iki sekizlik notaların birine bir sekizlik ile iki on altılık nota yazılamaz mı?", "İki on altılık nota da bir sekizliğe müsavi değil mi?" ya da "Bir darpta dört on altılık olacağı yerde iki on altılık ile bir sekizlik yazılmıştır" şeklinde sorular sorarak Zati Bey, bir darp içerisinde türlü türlü kıymetler bulunabileceğine dikkat çekmek istemektedir. Konuya ilişkin de öğrencilerin neler yapması gerektiği bilgisini vermekte, aynı zamanda da "Hâtıra" başlığı altında da bazı geçmiş derslere ilişkin hatırlatmalar yapmaktadır:

Şakirdan aşağıdaki meşklere güzelce hesap edip beher darba müsavi olan kıymetleri bulup meşkine devam edecektir. Eslerin yahut susların kıymeti notalardan hiçbir farkı olmadığını unutmamalı.

Resim 9

Tranpet ve Boru İçin Örnek Uygulama 6

Kaynak: Zati, 1897, vr. 11a

Yukarıdaki [Resim 9] meşk için şakirdan kendi kendine bir kıyas yapabilir. Şöyle ki dört on altılık notayı şimdiye kadar bir darbda nasıl icra ediyor ise bunları da öylece kıyas edebilir. Mesela şu misal şöylece

kıyas eder de dört notanın bir adedini yani ikincisini içeriden okursa olur. Şöyle ki demek iki on altılığın yerine bir sekizlik uzatmak lazım geliyor. Bu da vakitten ibarettir (Zati, 1897, vr. 11a-11b).

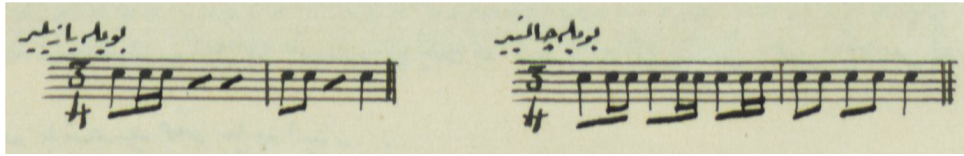
On dokuzuncu ders de muhtelif kıymetler ile meşikleri öğrenmek konusunda olup on sekizinci dersten farklı olarak bir vuruş içerisinde iki on altılık ve bir sekizlik nota kalıplarının öğretilmesi amaçlanmaktadır (Zati, 1897, vr. 11b).

Kitabın beşinci maddesi "Noktalar" beyanındadır. Zati Bey notaların isimleri, susun/esin ya da notanın kıymetleri konularına ilişkin derslerin ardından bir noktalı, iki noktalı ve hatta üç noktalı⁶ notaların ne demek olduğunu, nasıl notaların kıymetlerine katkıda bulunduğunu ve uzattığını açıkça anlatmaktadır. Konuya ilişkin ise iki meşk örneğine yer verilmiştir (Zati, 1897, vr. 12a-12b).

İkinci Fasıl. Zati Bey kitabın ikinci faslında (madde 1/yirmi birinci ders) tekrar işaretleri konularını ele almaktadır. "Tekrarlama", "parça", "dolab", "benzer" terimlerinin açıklamaları yapılmış, notalar ile şekilleri gösterilmiştir. Yirmi birinci derste "tekrarlama" işaretinin ne olduğu ve icrada nasıl kullanıldığı anlatılmıştır. Yirmi ikinci ders ise "dolap", yirmi üçüncü ders "benzer" işareti hakkındadır. Zati bey "benzer" işaretinin terim olarak daha iyi anlaşılması için şu açıklamayı yapmıştır: "bu işaret mûsikîde "keza" yani "onun gibi" anlamına gelmektedir ve ölçü içinde de gelebilir. Bu işaret tek mil usule mûsavi olmak üzere de kullanılabilir (Resim 10)." Zati Bey "benzer" işaretinin nasıl "yazıldığını" ve nasıl "çalındığını" Resim 10'da göstermiştir.

Resim 10

"Benzer" işaretinin yazılışı ve çalınışı

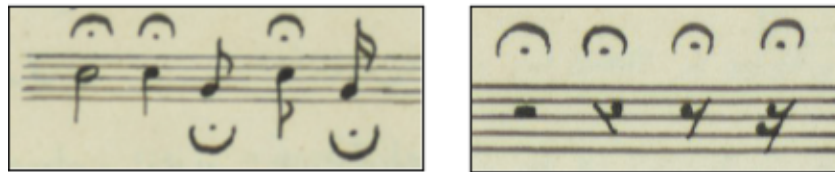
Kaynak: Zati, 1897, vr. 13b

İkinci fasılın ikinci maddesi "Nokta-i Temdîd", "Nokta-i Tevkif" yani "Uzatma Noktası ve "Durma Noktası" kısaca "Durak" hakkındadır. Zati Bey'in günümüzde "puandorg" ya da "fermata" terimine karşılık kullandığı "Nokta-i Temdîd" ya da "Nokta-i Tevkif" terimini şu şekilde açıklamaktadır:

Bir notanın üzerinde şöylece yahut böylece bir şekil konulur ise o notayı kıymetinden ziyade uzatmak lazımdır. Notanın kıymeti her ne olursa olsun notayı bir usul zamanı kadar uzatmak lazımdır. Eğer bu şekil nota üzerinde veya altında bulunur ise ismine "uzatıcı nokta" denir (Resim 11). Eğer bu şekil bir esin üzerinde veya altında bulunuyor ise o esin kıymetini her ne olursa olsun o esin üzerinde bir usul zamanı kadar durmak lazımdır. Eğer bu şekil es üzerinde bulunuyor ise ismine "Durma Noktası" veyahut "Durak" denir.

Resim 11

"Nokta-i Temdîd", "Nokta-i Tevkif" işareti

Kaynak: Zati, 1897, vr. 14a-14b

⁶Zati Bey üç noktalı notalar ile ilgili konuyu dipnotta ele almıştır.

İkinci faslın üçüncü maddesi "Dilli Notalar" ve "Bağlı Notalar" beyanıdır. Zati Bey'in "bir veya birçok notanın üzerinde veyahut altında nokta varsa o notaların kıymetinden daha kısa olarak tane tane çalmak lazım" olarak tanımladığı "Staccato" olarak bilinen artikülasyon şeklini ve ardından da "hiç nefes almayarak veyahut sesi kesmeden uzatmak" olarak tanımladığı "Bağ" şeklini açıklamaktadır. Ayrıca Zati Bey kitabında "hem sada yani bir sesli olan iki notanın kıymetleri her ne olursa olsun üzerinde bağ işareti bulunur ise ikinci notanın kıymeti birinci notanın kıymetine ilave olunur" şeklinde "uzatma bağı" da resimler ile açıklamaktadır. Zati Bey örnek olarak verdiği resimde tranpet partiyonunu "Tranpet bir sadadan ibaret olduğu için notası da bir çizgi üzerinde yazılabilir" diyerek tek çizgide göstermeyi tercih etmiştir (Zati, 1897, vr. 14b-15a).

İkinci faslın dördüncü maddesi ise "Farklar" beyanıdır. Günümüzde "Nüanslar" olarak ifade edilen bu madde kapsamında "Forte/kuvvetli", "Piyano/hafif", "Forzando", "Kreşendo", "Diminuendo" konuları notalar ile örneklendirilerek anlatılmıştır (Zati, 1897, vr. 16a).

İkinci faslın beşinci maddesinin konusu ise "üçlük" ve "altılık" beyanıdır. Üçlemenin anlatıldığı bu bölümde Zati Bey, "bir darpta icra olunacak gerek üçlük, gerek altılık notaların kısalıkça veyahut uzunlukça biri birinden hiç farkları olmamalıdır" şeklinde "tenbihte" bulunmaktadır (Zati, 1897, vr. 16a-16b). Zati Bey üçlemenin anlatıldığı yirmi sekizinci dersin ardından şu notu düşmüş olması dikkat çekicidir: "Buraya kadar derslerini güzelce yapan bir talebe asker önüne çalınacak havaları bundan böyle güzelce çalabilir. Fakat kumanda borularını güzelce çalmak için biraz daha derse devam etmeye muhtaçtır" (Zati, 1897, vr. 16b).

Üçüncü Fasl. Kitabın üçüncü faslı (birinci madde, yirmi dokuzuncu ders) "her darbı üç taksimli olan usuller" beyanıdır. Zati Bey'e göre yirmi dokuzuncu derse kadar olan örneklerdeki usullerin her bir darbinin iki taksim kabul edilirken (yani iki sekizlik bir darp olur ise o darp iki taksim kabul edilir), bazen de her bir darp üç sekizlik veyahut altı on altılık notalardan müsavi olur ki o usullere de üç taksim kabul edilen usuller denir. Zati Bey üç taksimli usulleri anlatırken daha önce anlatılmış olan iki taksimli usulleri hatırlatarak anlatmakta ve örnekler vermektedir. Zati Bey'in bu ders kapsamında verdiği bilgiye göre üç taksimli usuller üç nevidir. Bu usuller altı sekizlik usul, dokuz sekizlik usul ve on iki sekizlik usul (Zati, 1897, vr. 16b-17a-17b). Zati Bey üç taksimli usullerden birincisi olan altı sekizlik usulü hakkında öğrencilere şu tenbihi vermektedir:

Şakirdan aşağıdaki misalin (Resim 12) her bir ölçüsünü bir meşk kıyas idüb daima tekrar tekrar çalışmalı yani birinci ölçüyü kırk elli kere, ikinci ölçüden sonralarını hatta yüzer kere çalmalı ki bu vezinler iyice anlaşılın. Asker bu misallere çalışır iken daima içerisinde bir, iki, üç; bir, iki, üç diye saymalı. Tranpetçiler ağızlarıyla sayarlarsa daha iyidir" (Zati, 1897, vr. 17a).

Resim 12

Altı Sekizlik Usul Çalışması

Kaynak: Zati, 1897, vr. 17a

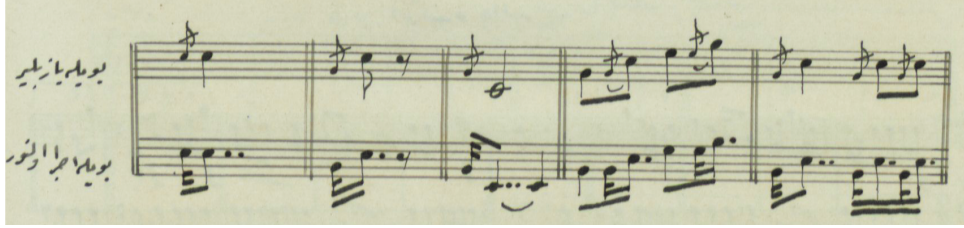
⁷Zati Bey bu terimi ya da bu terime karşılık bir Türkçe terim kullanmamıştır. Sadece şeklini vermekle yetinmiştir.

Zati Bey'in bileşik usullerin kendi tabiriyle üç taksimli usulleri çalışırken basit usullere atıf yaparak ip ucu vermektedir. Altı sekizlik usul için "bu usul aynı iki dörtlük gibi vurulur" ve dokuz sekizlik usul için ise "bu usul de aynı üç dörtlük gibi vurulmalı" demektedir.

Kitabın üçüncü faslının ikinci maddesi (otuz ikinci ders) "çarpma" hakkındadır. Zati Bey'e göre esas notaların arasında hem çengelli hem de çengelinde çizik olan küçük notalara "çarpma" denir. Ayrıca çarpma notalarının nasıl yazıldıkları ve nasıl icra edilmesi gerektiği notalar üzerinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Resim 13).

Resim 13

Çarpma Notası

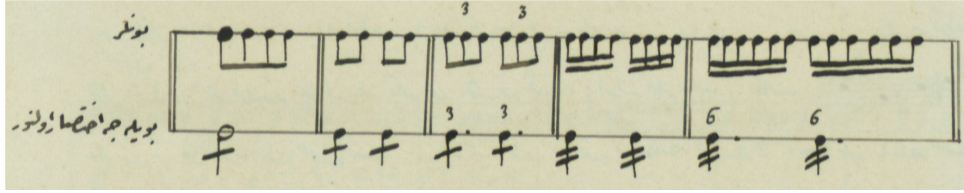

Kaynak: Zati, 1897, vr. 18a

Kitabın üçüncü faslının üçüncü maddesi (otuz üçüncü ders) "ihtisâr" [kısaltma] hakkındadır. Zati Bey'e göre ihtisâr, bir ölçü dahilinde bulunan birkaç adet aynı değerdeki notaların bir tek nota şeklinde kısaltılmasıdır ve kısaltılacak notaların sayısı ne olursa olsun, kıymetleri de herhangi bir kıymette olursa olsun kısaltılacak olan notaların adedine kıymetince müsavi olabilecek bir nota yazılmalı ve o notanın altına veyahut bacağına da mezkûr notaların kıymeti eklenmelidir (Resim 14).

Resim 14

İhtisar Notası

Kaynak: Zati, 1897, vr. 18b

Zati Bey ihtisâr notasına ilişkin dersi tamamladıktan sonra "Tabur önünde çalınacak marşlar" başlığı altında tüm anlatılan konuları içeren yirmi beş (25) adet, dört ya da sekiz ölçüden oluşan marş örneklerine yer vermiştir (Zati, 1897, vr. 18b-19a-19b-20a-20b; Ek 2).

Kitabın üçüncü faslının dördüncü maddesi (otuz dördüncü ders) "halkalar vasıtasıyla nağme çalmak" beyanındadır. Zati Bey kitabının son dersinde borucular ile tranpetçilerin nasıl çalışması gerektiği hakkında bilgiler vermektedir:

Borucuları iki takıma ayırmak lazım gelir. Halkalar ile her takım kendine ait olan notalarını güzelce meşk etmeli. Borucular ile beraber tranpetçiler de iki takıma ayrılıp borucular ile beraber onlar da meşk etmeli. Tranpetçilerin boruculara bu bölümde çok yardımı olur. Çünkü tranpetçiler kendi vazifelerini çalar iken borucular kendilerine ait notaların zamanlarını tranpetçilerin bir usulde çalmalarından dolayı iyice fark ederler. İki takım bu yolda meşk ettikten sonra bir araya gelip herkes kendi vazifesine dikkat etmelidir. Boruculara tembih: esleri nota gibi içinden okumalı, bir de notaları kıymetlerinden kısa bırakmamalı (Zati, 1897, vr. 20b-21a).

Zati Bey iki (2) adet meşk, on iki (12) adet "Tabur önünde çalınacak havalar" örneği ile derslerini ve son sayfasındaki "İntihâ/Son" notundan hemen sonra "Zati Kulları" notu düşerek kitabını tamamlamıştır (Zati, 1897, vr. 22b).

Sonuç

Mehmed Zâti [Arca] Bey'in "T 4539" numaralı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan ve Tophane-i Amire Muzıkası'nı ve Askeri Dikimhane Muzıkası'nı çalıştırdığı yıllarda edindiği bilgi ve birikimlerine dayanarak hazırladığı *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* adlı eseri 3 (üç) fasıl, toplam 14 (on dört) madde ve 34 (otuz dört) dersten oluşmaktadır. Nazari bilgilerin ve uygulamalı örneklerin bir arada verildiği kitap boru (borazan) ve tranpet çalgılarının öğretilmesine yönelik hazırlanmış olup bu yönüyle bir metottan çok, boru ve tranpet eğitimsi için hazırlanmış bir el kitabı niteliğindedir. Nazari bilgilere az yer vermekle birlikte yayınlamış olduğu kitaplarında da olduğu gibi Zati Bey, yer yer "tenbih", "ihtar" veya "hatırlatma" başlıkları altında önemli bilgilere de yer vermiştir. Uygulamalı bölümlerde şekiller ve notalardan yararlanılmış, örnek eserler ile teorik bilgiler desteklenmiştir. Zati Bey şakirdanın nerelerde hatalara düşebileceğine ya da daha iyi öğrenebilmesi için neler yapması gerektiğine yönelik bilgiler de vermiştir. *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi* adlı kitap, Zati Bey'in yazarlık yönünün yanı sıra eğitimcilik yönünü de ortaya koyan, eğitimcilik anlayışında ne kadar öngörülü ve özenli olduğuna dair önemli işaretler taşıyan bir eserdir. Tüm bu yönleri ile bu eserin sadece boru ve tranpet öğrenci ve eğitimcileri için değil, tüm eğitimciler için örnek bir çalışma niteliğinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mezkûr kitabın yayıma hazırlandığı fakat basılmamış olması Osmanlı/Türk mûsikîsi tarihinde bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserin yeni harflerle yayınlanarak en kısa zamanda mûsikî eğitime kazandırılması tavsiye edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Gökhan Yalçın
Author Details	¹ Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye
	 0000-0003-2604-9745 gyalcin@harran.edu.tr

Kaynakça | References

- Alimdar, S. (2016). *Osmanlı'da Batı Müziği*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bedîi, H. (1927). Klarnetist Zâtî Bey. *Hayat Mecmuası*, 12, 234-235.
- Darbaz, F. (1973). *Temel Bilgilerle Beraber Tonâl-Modâl-Ölçü ve Biçim Bakımından Türk ve Batı Müziği*. Müsikî Kültür Derneği Yayınları No.1.
- Dilber, M. C. (2023). *Mûzikâ-yı Hümâyûn* (Tez No: 794172) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Mûsikîsi Akademik Klasik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü Cilt I-II*. Orient Yayınları.
- Zati, M. (1897). *Kütübhane-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, TY 4539.

Yalçın, G. (2024). Mehmed Zâti Bey ve Kütübhan-e-i Musikisi. *Cumhuriyetin 100. Yılında Müziğimizin Yüzleri*, Cilt 3.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Seçkin Yayıncılık.

Ek | Appendix

Ek 1

Kütübhan-e-i Musikiden Borizan ve Tranpete Muallimi (Cilt ve kapak sayfası)

Ek 2

Kitaptan Üç Marş Örneği (vr. 18b)

